

MENSCH EN MAATSCHAPPIJ

TWEEMAANDELIJKSCH
TIJDSCHRIFT

*J. P. Kleiweg de Zwaan
Over den invloed van
hemel- en natuurver-
schijnselen op den
gezondheidstoestand
v.d. mensch*

II

OVERDRUK
9e JAARGANG
No. 5

UBU

PKB

4402

W. P. NOORDHOFF & GRONINGEN

B 5L

76

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSHOGESCHOOL
OEGSTGEEST

OVER DEN INVLOED VAN HEMEL- EN NATUUR-
VERSCIJNSELEN OP DEN GEZONDHEIDSTOESTAND
VAN DEN MENSCH

Opvattingen dienaangaande der Inlanders van den
Indischen Archipel

SAMENVATTEND OVERZICHT

(Slot)

DOOR

J. P. KLEIWEG DE ZWAAN.

Een ander natuurverschijnsel, waaraan de inlanders van den Indischen Archipel beteekenis toekennen op den mensch en dat de gezondheidstoestand van den mensch zou kunnen benadeelen, is de bij zonneshijn vallende regen. De Niassers b.v. houden regen bij zonneshijn voor zeer gevaarlijk, omdat dan de booze geesten rondwaren, welke ziekten veroorzaken⁷³⁾. Deze zelfde opvatting constateerde ik ook bij de Minangkabau-Maleiers van Midden-Sumatra. De Niassers roepen in zoo'n geval dadelijk de kinderen in huis, uit vrees voor de kwaadgezinde *nadaoja* (*beghu sebuwa*). Deze inlanders dragen soms bepaalde bladeren in het haar, omdat zij meenen, dat de booze geesten zich eveneens daarmede tooien. Daardoor meent men dus de geesten te kunnen misleiden, die de menschen, welke zulke bladeren dragen, eveneens voor geesten houden en daarom met rust laten. Deze maatregel wordt vooral toegepast, wanneer het begint te regenen en tevens de zon schijnt, want dat is een teeken, dat de kwaadste booze geesten aan het rondwaren zijn, om de *lumo lumo* (ziel) der menschen te vangen, waardoor zij ziek worden en sterven. Zoolang de *lumo lumo* nog niet opgegeten is, wordt herstel van den patiënt mogelijk geacht; is dat wèl het geval, dan moet de lijder onherroepelijk sterven⁷⁴⁾.

De Cerammers houden eveneens regen bij zonneshijn voor zeer

⁷³⁾ J. P. Kleiweg de Zwaan: Die Heilkunde der Niasser, 1913, blz. 40.

⁷⁴⁾ E. E. W. Gs. Schröder: Nias 1917.

gevaarlijk voor de menschen, omdat zij daardoor ziek worden. Wanneer een Berg-Alfoer van Ceram zich daartegen niet kan beveiligen, door ergens weg te schuilen, plukt hij fluks een varenblaadje, prevelt daarover een tooverformulier, beblaast het en legt het daarna op zijn groote haarpruik. Dat zou het dreigend gevaar kunnen afwenden! ⁷⁵⁾).

Volgens de Oeliasers zijn er verscheidene booze geesten, welke epidemieën en andere rampen veroorzaken. Soms kiest zoo'n slechtgezinde geest zich iemand tot offer en verstoppt dezen dan eenige dagen in het bosch. Wordt zoo'n persoon, nadat men hem overal in het bosch heeft gezocht en nadat men den boozen geest door een vreeselijk geraas heeft verjaagd, eindelijk teruggevonden, dan ziet men, dat zijn ooren en neusgaten met gras dichtgestopt zijn en is hij waanzinnig geworden. Vooral bij zonneschijn met regen (*hoedjan panas*) is het een heel gevaarlijke tijd, want dan zwerven deze daemonen bij voorkeur rond. Dan vooral moet men voor deze booze geesten, die allerlei gedaanten kunnen aannemen, bijzonder op zijn hoede zijn ⁷⁶⁾).

Ook de Toradja's van Celebes meenen, dat men bij regen, gepaard gaande met zonneschijn, zeer oppassen moet. De Possoërs noemen zulk een regen *oedja mbamba es*, d.w.z. „regen, die een grap (een streek) van de zon is”, daar het zonlicht dan niet verdwijnt of vermindert, gelijk bij een gewonen regen wèl het geval is. Zij meenen, dat de bij zonlicht vallende regen levenskracht verleent. Zoo wordt de held uit de Possosche literatuur, *Sese nTaola*, herhaalde malen gedood, maar telkens weer opgewekt, wanneer regen bij zonneschijn op hem neerdaalt. In Pebato vernam *Kruyt* nog een verhaal van twee kinderen, welke zich op weg begaven naar het zielenland onder de aarde, teneinde hun overleden moeder te zoeken. Toen zij aan de spelonk kwamen, die toegang geeft tot het doodenrijk, lieten zij zich daarin naar beneden vallen. Zij vielen dood op den bodem, maar niet lang daarna viel er regen, terwijl de zon bleef schijnen en toen daardoor de lijkjes werden bevochtigd, werden de kinderen weder levend. Overigens wordt echter regen, die met zonneschijn gepaard gaat, voor zeer gevaarlijk gehouden. Kinderen worden dan dadelijk in huis geroepen, want zij zouden daardoor stellig ziek worden. Op weg zijnde en geen gelegenheid vindend om ergens te schuilen, steekt men in zoo'n geval een boomblad onder den hoofddoek, liefst het blad van een *tongko*-boom. Dat men juist dezen boom daarvoor neemt, staat misschien in verband met den naam, die „belooning, vergelding” beteekent. Kan men zich echter zulk een blad niet verschaffen, dan slaat

⁷⁵⁾ G. de Vries: Bij de Berg-Alfoeren van West-Seran, 1927, blz. 80.

⁷⁶⁾ G. W. W. C. Baron van Hoëvell: Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliasers, 1875, blz. 123.

men zich met de vlakke hand boven op het hoofd, waarbij men zijn *tanoana* (ziel) toeroept: „ga niet weg!” Men maakt zich hierdoor innerlijk krachtiger, teneinde weerstand te kunnen bieden aan de inwerkende nadeelige kracht ⁷⁷⁾.

De Bare'e-Toradja's houden echter zulk een regen wel voor levenskrachtig, omdat zij meenen, dat deze regendruppels voorstellen de tranen der voorouders, die zien, dat een hunner nakomelingen is gestorven en die daarover bedroefd zijn ⁷⁸⁾.

Wanneer het bij zonneschijn regent, zeggen de Kai-Papoea's van Nieuw-Guinee: „Er zijn ergens menschen vermoord geworden, de regen wast hun bloed weg!” ⁷⁹⁾. Zulk een verschijnsel schijnt dus ook voor deze inlanders een slecht teeken te zijn.

De Banggaiers meenen, dat regen bij zonneschijn een teeken is, dat de stamgod booze geesten over de aarde laat ronddwalen, om menschen ziek te maken ^{79a)}.

Aan regen bij zonneschijn wordt dus een nadeelige invloed toegeschreven op den mensch door de Niassers, Minangkabau-Maleiers, Cerammers, Oelassers, de Toradja's van Midden-Celebes, de Banggaiers en door Papoea-stammen. Door de Possoërs en de Bare'e-Toradja's wordt echter in bepaalde omstandigheden een gunstige beteekenis aan dit verschijnsel gehecht.

Echter niet alleen aan regen bij zonneschijn wordt door de inlanders van den Indischen Archipel een invloed toegekend op den mensch, in het bijzonder op zijn gezondheidstoestand. De Toradja's van Midden-Celebes meenen, dat regen met zonneschijn vooral dan heel gevaarlijk is voor den mensch, indien tegelijkertijd een regenboog zichtbaar is. Dan heeft men blijkbaar met een complex van voor den mensch schadelijke factoren te doen! In zoo'n geval zal de vrouw van een kampong-hoofd in het kraambed sterven, of er zal iemand doodgehaakt worden. Regen op den middag wordt eveneens door sommige stammen in Celebes (de Boven-Mori) voor zeer gevaarlijk gehouden. Wanneer regen en zonneschijn elkaar telkens afwisselen, komt er, naar men meent, ziekte. „Regen in den morgen bestaat uit de tranen der overledenen”, is een algemeen gezegde in Midden-Celebes. De zielen der gestorvenen weenen dan over een hunner verwanten, die zal sterven. Regen werkt even schadelijk als tranen. Wanneer men den bruidegom naar zijn bruid geleidt en er valt regen, moet men

⁷⁷⁾ Alb. C. Kruyt: Measa, een bijdrage tot het dynamisme der Bare'e-sprekende Toradja's en enkele omwonende volken. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 75, 1919, blz. 55.

⁷⁸⁾ Adriani en Kruyt: De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes, 1912, I, blz. 273.

⁷⁹⁾ Neuhauss: Deutsch Neu Guinea, II, blz. 158.

^{79a)} Dr. Alb. C. Kruyt: Banggaische Studiën, Tijdschr. v. Ind. T.K. en V.K., L XXII, afl. 1, 1932.

eerst naar huis terug, al ware het slechts voor een uur, want anders zou het niet lang duren, of een der jonggehuwden sterft. In dit geval wordt dus de regen voor een onheilspellend teeken gehouden. De menschen van Midden-Celebes gelooven algemeen, dat de bewoners van een huis, waaraan gebouwd is, terwijl het regende, voortdurend met ziekte te kampen zullen hebben. Heeft men om de een of andere reden, terwijl het regende, toch even aan het huis door-gewerkt, dan kan men den schadelijk werkenden invloed van den regen te niet doen, door het uiteinde van een rotan, waarmede men iets aan dat huis gebonden heeft, af te snijden en te verbranden. De reinigende kracht van het vuur heeft dan het kwaad uitgewischt⁸⁰⁾.

De To Bada' van Midden-Celebes gelooven, dat als den ganschen dag een zachte regen valt, een geliefd edelman ziek zal worden en sterven, want deze regen stelt voor de tranen, welke velen voor hem zullen schreien⁸¹⁾.

Van de bewoners van den Banggai-Archipel vond ik medegedeeld, dat wanneer men bezig is een woning te bouwen en er komt plotseling regen, op het oogenblik, dat men op het punt staat de drie nokpalen van het huis op te richten, dat men dan een andere plek voor het huis uitkiest⁸²⁾. Blijkbaar meenen dus ook deze menschen, dat in een woning, welke onder dergelijke omstandigheden gebouwd is, allerlei onheil den bewoners te wachten staat.

Wanneer het in Noord-Nias eenigen tijd voortdurend regent, acht men dat een bewijs, dat er zich in den kampong een ongetrouwd meisje bevindt, hetwelk zwanger is geworden⁸³⁾. Men vreest daarvan onheil en ziekte voor de bewoners van den kampong.

Voor de Bataks in Sumatra is het verboden (*soebang*) om het „hoofd” van het water — aldus noemt men het afkomende water van een regenbui — te betreden, want dan zou de *toelang* (moedersbroeder) ziek worden en sterven. Het water van den bovenloop is hoog, het vloeit vandaar naar beneden; daarom noemen de Bataks dat eerste hoge water het „hoofd”⁸⁴⁾.

De Sëmangs van het Maleische Schiereiland houden den fijnen regen, die valt, wanneer een regenboog zichtbaar is, voor het zweef van den regenboog-slang. Indien deze regendruppels vallen op iemand, die niet, ter bescherming, een bepaalden armband draagt,

⁸⁰⁾ Alb. C. Kruyt: Measa, een bijdrage tot het dynamisme der Bare'e-sprekende Toradja's en enkele omwonende volken, blz. 54, 56.

⁸¹⁾ Jac. Woensdregt: Lijkbezorging bij de To Bada' in Midden-Celebes. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 86, 1930, blz. 576.

⁸²⁾ Alb. C. Kruyt: De bewoners van den Banggai-Archipel. Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 2e reeks, deel XL IX, No. 1, 1932, blz. 73.

⁸³⁾ J. P. Kleiweg de Zwaan: Die Heilkunde der Niasser, 1913, blz. 40.

⁸⁴⁾ M. Joustra: Verschillende verbodsbepalingen, eertijds bij de Heidensche Bataks der Tobasche landen van kracht. Bijdrage tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 73, afl. 3—4, 1917, blz. 343.

zal die persoon stellig ziek worden. Vrouwen dragen ter bescherming tegen dezen regen armbanden van *palas*-blad (*Licuala*), de mannen daarentegen armbanden van den *oerat batoe*, en wel om den linker pols ⁸⁵ en ⁸⁶). Van een gunstigen invloed van den regen op den mensch, in het bijzonder op de lichaamsgesteldheid van den mensch, vond ik in de Indische literatuur nauwelijks gewag gemaakt. Zulke opvattingen bestaan echter wèl bij andere volken.

Meer dan aan den regen wordt door de inlanders van den Indischen Archipel aan den dauw geneeskracht toegeschreven. Van de Minangkabau-Maleiers vernam ik indertijd, dat een jaloersche vrouw wel tracht haar man, als deze overspel heeft gepleegd, een genitaalaandoening te veroorzaken. Daartoe bestrijkt zij den doek, dien hij om de lendenen draagt, met de fijne haartjes der bamboe, die een ondragelijke jeuk verwekken. Het slachtoffer krijgt daardoor een zwelling rondom het orificium urethrae, tenslotte leidend tot een abcesje, dat doorbreekt. In zoo'n geval behandelt de *doekoen* den patiënt met klapperwater en *tawas* (aluin), welk mengsel 's avonds tegen zonsondergang moet worden gekookt en den volgende ochtend aan den lijder te drinken wordt gegeven. Deze therapie moet gedurende drie achtereenvolgende dagen worden toegepast. Helpt dit niet, dan perst de *doekoen* het vleesch van een rijpe ananas; hij vermengt het sap met het water en voegt daaraan toe gekneusde witte en zwarte komijn, kruidnagelen en nootmuskaat. Dit mengsel wordt 's nachts buitenshuis gezet, om het met den dauw in aanraking te brengen en dan den volgende morgen vroeg aan den patiënt te drinken gegeven.

De Minangkabauers van Sidjoengdjoeng behandelen oogzieken met dauw ⁸⁷). Deze zelfde therapie constateerde ik ook bij de Niassers ⁸⁸). De Javanen schrijven aan klapperwater eene diuretische werking toe. Deze zou men nog kunnen versterken, door eerst een kleine opening in de vrucht te maken, om daarin wat *goela djawa* te stoppen. De klapper wordt daarna boven een vuurtje verwarmd, waarna men dezen laat afkoelen en 's avonds buiten in den dauw zet. Het vocht moet dan 's morgens op de nuchtere maag worden gedronken.

De *bidara laoet* (*strychos nux vomica*) wordt door de Javanen vooral aanbevolen bij verlies van eetlust, slechte spijsvertering, chronische diarrhee, dysenterie en Indische spruw. Van het zeer

⁸⁵) W. W. Skeat and C. O. Blagden: Pagan Races of the Malay Peninsula, II, blz. 203.

⁸⁶) Vaughan Stevens: Materialien zur Kenntnis der wilden Stämme auf der Halbinsel Malaka. Veröffentlichungen aus dem Kgl. Museum für Völkerkunde, Berlin 1894, blz. 126.

⁸⁷) J. P. Kleiweg de Zwaan: De Geneeskunde der Menangkabau-Maleiers, blz. 169.

⁸⁸) J. P. Kleiweg de Zaan: Die Heilkunde der Niasser, blz. 48.

harde hout schrappt men een weinig af en laat dit dan gedurende twaalf uur in water trekken. Daar volgens het inlandsche voorschrift het middel in den dauw moet staan, alvorens te worden toegediend, wordt het gewoonlijk 's avonds klaar gemaakt.

Rijstwater wordt door de Javanen veel gebezigt als verzachtend middel; ter bereiding wordt niet alleen gekookte rijst gebruikt, maar dikwijls brandt men die gekookte rijst eerst zwart en bereidt men daarna een aftreksel met water. Zulk een mengsel moet echter, alvorens het aangewend kan worden, eenigen tijd in den dauw worden gezet. Het wordt aanbevolen bij katarrhale aandoeningen der borst- en buikorganen⁸⁹⁾.

Bij flauwvallen passen de Javanen het volgende recept toe: drie mespunten *Moringa pterygosperma* met 5 gram kandijsuiker vermengen; aan dit mengsel wat water toevoegen en het dan 's nachts in den dauw zetten. Den volgenden morgen wordt het aan den patiënt te drinken gegeven⁹⁰⁾. De Javanen wasschen ook gaarne hun haar met dauwwater, opdat het niet spoedig grijs zal worden⁹¹⁾.

Op Bali meent men, gelijk bekend, dat de ziel van den overledene, die in den hemel gekomen is, daar niet altijd blijft. Gelijk zij op den dag der verbranding in *andus*, rook, is opgestegen, kan zij in *damuh*, dauw, weder nederdalen en op aarde in een nieuw lichaam verschijnen. Dit kan echter eerst plaats hebben, zoodra eenige feesten gegeven zijn. Hoe eerder dit geschiedt, des te beter voor de familie! Menig ouderpaar toch zou het verlies van een pasgeboren kind te betreuren hebben, doordat de ziel van een of anderen overleden bloedverwant in het knaapje wilde nederdalen, terwijl deze feestelijkheid nog niet had plaats gehad⁹²⁾.

In een Minahassisch scheppingsverhaal, dat het ontstaan der eerste menschen verklaart, vindt men medegedeeld, dat toen de Godheid de aarde had geschapen, zij uit den grond allerlei geboomte en gewassen deed ontspruiten. Nu gebeurde het op zekeren dag in den Oost-moesson, dat de zee zeer onstuimig was en een hoop schuim van het zeewater door de golven op de kust werd geworpen. Dit schuim werd door de golven steeds verder landwaarts gedreven. Elken dag scheen de zon erop en daardoor begon het schuim langzamerhand te bewegen, waardoor het steeds dieper in het zand terecht kwam. Later ontstond uit dit schuim een kind, een knaapje. Zoolang dit nog klein was en zijn honger en dorst niet kon te kennen

⁸⁹⁾ C. L. van den Burg: De Geneesheer in Nederlandsch-Indië, deel 3, blz. 157, 249, 650.

⁹⁰⁾ Bohatta: Javanische Aerzte und Arzneiwesen. Wiener Medizinische Wochenschrift, 1904.

⁹¹⁾ Alb. C. Kruyt: Het Animisme in den Indischen Archipel, blz. 47.

⁹²⁾ G. A. Wilken: Het Animisme bij de volken van den Indischen Archipel. De Indische Gids, 1884, I, blz. 986.

geven, werd het gevoed en gelescht, doordien van een in de buurt staanden boom dauw in den mond van het knaapje viel. Dit duurde zoolang, totdat het kind in staat was te loopen. Later ontsproot uit een hoopje steenen een meisje⁹³⁾.

De Dajaks van Koetei dienen aan zieken eveneens medicamenten toe, die tevoren, 's nachts in den dauw zijn gezet⁹⁴⁾. Men meent daardoor de geneeskracht dier middelen te verhoogen. In de Molukken moeten eveneens volgens het voorschrift verschillende geneesmiddelen in dauw getrokken worden⁹⁵⁾.

Ook op Ambon wordt gaarne, eveneens ter behandeling van zieken, van dauw gebruik gemaakt. *Rumphius* schreef van de *pangi*-boom: „Als nu evenwel de Amboineezen deze vrucht tot kost willen toebereiden, zo doenze 't zelve buiten 't gezigt van veele menschen, want zij gelooven als een quaadaardig mensch, diergelyke zij wangis en matta panas, dat is Toovenaars en Heet-oogen noemen, bij geval daar voorbijgingen, en deze kerns aanzagen, zo zoude dezelve kost een schadelijke eigenschap ontvangen, 't welk zij ook observeeren in 't toebereiden van de wilde oebis. De versche bladeren 's morgens vroeg afgenomen, als ze nat van den daauw zijn, met een weinig zout en zap van Lemoen-Maas gewreven, en op de droge schurft, Cadel genaamt, gesmeert, hetwelk met jeuken zeer voortkruipt, eerst dapper gewreven, geneest 't zelve”⁹⁶⁾. Door *Rumphius* worden in zijn boek nog talrijke andere middelen tegen ziekten vermeld, welke vóór het gebruik in den dauw worden gezet.

De Maleiers van Malakka behandelen een kind, dat niet gedijt en voortdurend huult, aldus: Zij koken de bladeren van de *Hedyotis congesta* met eenige andere bladeren, totdat een derde van de vloeistof is verdampt. Het afkooksel wordt gedurende den nacht in den dauw gezet en daarmee 't kind 's morgens gewasschen⁹⁷⁾. Tegen hoesten gebruiken zij de *boenga china* (*tabernaemontana coronaria*), welke, na fijn gewreven te zijn, met kandijsuiker en water worden vermengd, waarna het mengsel 's nachts in den dauw wordt geplaatst. Tegen gonorrhoe worden de *boenga rajah* (*Hibiscus rosa-sinensis*) aanbevolen, nadat zij met een weinig water en kandijsuiker zijn vermengd en gedurende den nacht aan dauw zijn blootgesteld geweest. Het water wordt dan den volgenden morgen aan den zieke te drinken gegeven.

⁹³⁾ J. Boddé: Een Minahassisch Scheppingsverhaal. Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelingen Genootschap, XLVIIste jaargang, 1903, blz. 222.

⁹⁴⁾ S. W. Tromp: Uit de Salasila van Koetei. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, XXXVII, 1888.

⁹⁵⁾ G. W. W. C. Baron van Hoëvell: Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliassers, 1875.

⁹⁶⁾ Georgius Everhardus Rumphius: Het Amboinsch Kruid-boek, 1750, deel II, blz. 184.

⁹⁷⁾ Ridley: De inlandsche geneesmiddelen der Maleiers, 1907.

Van een versterkende werking van den dauw op den mensch vinden wij dus in den Indischen Archipel gewag gemaakt bij de Minankabau-Maleiers van Midden Sumatra en andere Maleische stammen, bij de Niassers, Javanen, Minahassers, Dajaks, Amboneezen en bij stammen in de Molukken. —

Een ander verschijnsel, waaraan de inlanders in den Indischen Archipel beteekenis toekennen voor den mensch en dat ook met ziekte in verband wordt gebracht, is een komeet. Van de Niassers vernam ik indertijd, dat zij zeer bevreesd zijn voor een komeet, daar daarvan allerlei onheil, ook ziekte, verwacht wordt. Een komeet is volgens hen een ster, waaraan zich een booze geest heeft vastgeklampt, welke op aarde ziekte en andere rampen veroorzaakt. Vooral wordt een komeet als een voorteken opgevat van uitbrekende epidemieën⁹⁸⁾. Zendeling *Fehr* vertelt, dat in Sifaoroasi (Centraal-Nias) de inlanders op een avond verschrikt bij hem kwamen, om hem te vragen, hoe hij dacht over de komeet, „het groote verschijnsel aan den hemel”, dat zij gezien hadden. Zij zouden aan den hemel een groote gedaante hebben waargenomen, met langen baard en brandenden fakkel, die naar het Zuiden was getrokken. Zij meenden, dat alle menschen in den kampong, over welke deze verschijning gegaan was, ziek zouden worden en sterven. Twee priesters waren daardoor reeds overleden en in naburige kampongs waren al ernstige epidemieën uitgebroken. Men vreesde, dat *Ono Lowalangi*, de zoon van den hoogsten God *Lowalangi*, verschenen was, om alle menschen te doen omkomen⁹⁹⁾.

Ook de Bataks van Sumatra zijn overtuigd, dat een komeet ziekte en ander onheil veroorzaakt¹⁰⁰⁾. Voor de Atjehers en Gajo's zijn kometen eveneens voortekens van ziekte en onheil¹⁰¹⁾.

Volgens de Javanen beteekende de verschijning van een komeet in het Zuid-Oosten het uitbreken eener besmettelijke ziekte. Wanneer een komeet zich in het Zuid-Westen vertoonde, beteekende zulks, dat de vorst ziek wordt en sterft. Indien zich dit verschijnsel openbaarde in het Zuid-Westen, wilde dat zeggen, dat de pest zeer sterk zal heerschen¹⁰²⁾.

Volgens een tēngĕran uit den tijd van het zelfbestuur der vorsten op Java beteekende een in het Zuid-Oosten zichtbare komeet, dat er vele ziekten zullen heerschen. Is de komeet te zien in het Zuiden, dan

⁹⁸⁾ Nieuwenhuisen en von Rosenberg: Verslag omtrent het eiland Nias en deszelfs bewoners. Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, Band 30, 1863.

⁹⁹⁾ A. Fehr: Die neuesten Nachrichten aus Nias. Verein der Rhein. Missions Gesellschaft, Barmen, 1906.

¹⁰⁰⁾ Joachim Freiherr von Brenner: Besuch bei den Kannibalen Sumatra's, 1931, blz. 221.

¹⁰¹⁾ J. Kreemer: Atjeh, deel II, blz. 520.

¹⁰²⁾ H. J. Domis: Voorspellingen der Javanen bij het verschijnen van Kometen. „De Oosterling”, 1ste deel, 1835, blz. 472.

zal de vorst ziek worden en sterven. Ook een zich in het Zuid-Westen vertoonende komeet voorspelde het overlijden van den vorst; tevens zouden dan vele karbouwen en runderen doodgaan¹⁰³). Onder *těloeh brădjă* verstaan de Javanen een komeet, vuurbol of eenig ander soortgelijk verschijnsel, dat ziekten, in het bijzonder epidemieën veroorzaakt. Deze eigenaardige benaming zou in verband staan met de uit de *babad tanah djawi* bekende legende van het gevecht tusschen de krissen *Kjahi Sangkělat* en *Tjondong-tjampoer*, volgens welke legende laatstgenoemde tenslotte in de lucht verdween, onder bedreiging te eeniger tijd in den vorm van een komeet, vuurbol of iets dergelijks te zullen verschijnen, om ziekten onder de volken te verspreiden¹⁰⁴).

De Soembaneezen noemen een staartster „*Kandoenoe ningoe landoe*”, d.w.z. „ster, die een pluim of kuif heeft”. Wanneer zich zulk een ster vertoont, zal de *radja* ziek worden en sterven. In Soemba is er altijd een leider, die de werkzaamheden op de akkers regelt. In Midden- en Oost-Soemba is dit de *ratoe*, de bewaker van de *marapoe* (zielen van afgestorvenen en geesten). Het is alleen de *ratoe*, die weet, wanneer de velden moeten bewerkt worden en die tevens den stand der sterren kan beoordeelen. De *ratoe* houdt echter deze kennis steeds voor zichzelf; wanneer hij de sterren raadpleegt, als er andere lieden bij tegenwoordig zijn, moeten dezen het gelaat met hun doek bedekken, want anders zou de *ratoe* ziek worden¹⁰⁵).

Gelijk bekend, werd in Europa al in de Oudheid, reeds door de Grieken en Romeinen een groote beteekenis toegekend aan de verschijning van een komeet, evenals aan vallende sterren. Deze laatste beteekenen ook voor de inlanders van den Indischen Archipel in den regel niet veel goeds. De Amboneezen toch meenen, dat een vrouw bevrucht kan worden door een vallende ster en dat daarvan de geboorte van een albino het gevolg is. Zoo gelooven de bewoners der Ceramlaoet- en Goram-eilanden, dat albino's de kinderen zijn van vrouwen, welke tegen den ochtend door de morgen-ster bevrucht zijn¹⁰⁶).

Volgens de Kai-Papoea's van Nieuw-Guinee zijn verschietende sterren de geesten van door tooverij om het leven gekomen menschen. Anderen meenen echter, dat zulke sterren de geesten zijn van personen, welke in een verre streek iemand, door wien zij betooverd zijn, met een fakkel opzoeken. Verder vindt men bij deze Papoea's ook de verklaring, dat sterren naar beneden kunnen vallen, gelijk de

¹⁰³) H. A. van Hien: De Javaansche Geestenwereld, 1896, deel II, blz. 135.

¹⁰⁴) F. D. E. van Ossenbruggen: Het primitieve denken, zooals dit zich uit v.n.l. in pukkengebruiken op Java en elders, blz. 31.

¹⁰⁵) Alb. C. Kruyt: De Soembaneezen. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 1922, blz. 586, 587.

¹⁰⁶) Riedel: De Sluik- en Kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua, blz. 75, 176.

vruchten van een boom. Opdat de door den aanblik van een vallende ster opgevangen ziel niet het verlies van een tand ten gevolge zal hebben, spuwt men dan voor zich uit en roept: „O ster!” Voor de Bakaua in Nieuw-Guinee beteekenen verschietende sterren eveneens ongeluk. *Taro*-planten, welke door een vallende ster zijn getroffen, zouden geen goede vruchtknollen voortbrengen. Daarom spuwt ook de Bakaua bij het zien van een verschietende ster, daarbij uitroepend: „Verschietende ster, maak de *taro* van een slechten man ongenietbaar!”¹⁰⁷). Men wil daardoor blijkbaar de nadeelige werking op de *taro* van een ander persoon overbrengen.

Zooals ik reeds opmerkte, hechtten reeds de oude Grieken en Romeinen beteekenis aan vallende sterren en kometen. Dan meende men stemmen te hooren, die voor de waarschuwingen der goden golden, welke wel is waar het noodlot niet konden afwenden, maar toch het menschdom wilden helpen. Ook in ons volksgeloof spelen vallende sterren nog een rol. Door *Bakker* wordt ons medegedeeld, dat hem door iemand, afkomstig uit de Iip, tegen wratten werd aanbevolen, deze in te smeren met „vallende sterren”, welke men 's morgens vroeg wel in het weiland kan vinden. Deze „vallende sterren” bleken bij onderzoek kikkerdril te zijn. Dit is een bestanddeel, dat in de volksgeneeskunst van Europa veel wordt gebruikt, o.a. bij winterhanden, moedervlekken, als voorbehoedsmiddel tegen panaritium, tegen zomersproeten, eczeem, rheumatiek en gezwellen¹⁰⁸).

De Berg-Alfoeren van West-Seran meenen, dat als een meteor verschiet, een ernstige epidemie in aantocht is¹⁰⁹).

Volgens de Kai-Papoea's van Nieuw-Guinee voorspelt een meteor een sterfgeval. Ook voor de Atjehers en Gajo's zijn kometen een teeken van ziekte en ander onheil. Vuurbollen of boliden (*seuleudan*), welke zich in horizontale richting voortbewegen en een sterken glans verspreiden, gewoonlijk met een knal springen en dan een lichtende streep achterlaten, beschouwden de Atjehers vroeger als een voor-teeken van het spoedig overlijden van den *Soeltan* of van een of anderen grooten *oelama*¹¹⁰).

Evenwel nog enkele andere verschijnselen worden door de inlanders van den Indischen Archipel met den mensch in betrekking gebracht. De Bataks b.v. meenen, dat wanneer iemand in den strijd omkomt, zijn geest (*begu*) zich op een grashalm nederzet. Dan eerst weet zulk een persoon, dat hij inderdaad dood is. Dan gaat de *begu* niet meer naar het dorp terug, maar naar den blauwen hemel, of in de roode hemellucht, wanneer de zon aan den horizon staat. Daarom

¹⁰⁷) Neuhauss: Deutsch Neu Guinea, III, blz. 159, 432.

¹⁰⁸) C. Bakker: Volksgeneeskunde in Waterland, blz. 377.

¹⁰⁹) G. de Vries: Bij de Berg-Alfoeren op West-Seran, 1927, blz. 79.

¹¹⁰) J. Kreemer: Atjeh, deel II, blz. 520.

zegt men in den treurzang voor den doode, wanneer een man zijn in den krijg gevallen vader beweent: „Die mij geplant heeft, is blauwe of roode lucht geworden!” De Bataks hebben echter een zeer groote vrees voor een geel-rooden hemel, want men vreest dan zeer de geesten der in den krijg gesneuvelden, welke ziekten veroorzaken. Wanneer de hemel bijzondere kleuren vertoont, schieten de Bataks in de lucht, opdat niet de zoozeer gevreesde *begu* uit de lucht zullen komen, om de menschen ziek te maken, of hun ander onheil te berokkenen ¹¹¹).

De To Bada' van Midden-Celebes gelooven, dat als zich bij zons- ondergang een gele gloed over den hemel verspreidt, spoedig iemand ziek zal worden en sterven. Men spreekt dan van *bada' to towaloe* „geel der weduwen”, daar de weduwe tijdens den rouw het lichaam met curcuma insmeert ¹¹²).

Door de Banggaiers wordt ook beteekenis toegeschreven voor den mensch aan de bijzondere verschijnselen, die men aan de maan en de zon opmerkt. Wanneer b.v. een kring om de zon of maan wordt waargenomen, zegt men, dat een aanzienlijk man zal sterven, als namelijk dit verschijnsel bij de zon, een aanzienlijke vrouw, indien het bij de maan plaats heeft. Wanneer de zon bij haar ondergang den geheelen hemel rood kleurt, zal iemand worden vermoord, of er dwalen geesten rond, welke ziekte veroorzaken. Men werpt dan een handvol asch omhoog naar de roode lucht ¹¹³).

De Niassers hebben een bijzondere vrees voor nevels, omdat zij meenen, dat deze de verblijfplaats zijn van kwaadgezinde geesten, die de menschen ziek maken en andere rampen veroorzaken ¹¹⁴). Ook bliksem en weerlicht zijn volgens de meening van sommige inlandsche stammen in onze Oost voor den mensch en zijn gezondheid nadeelige verschijnselen. Bij de Toba-Bataks in Sumatra acht men het verkeerd en gevaarlijk, als de bringers eener offergave de *panē na bolon* (weerlichten) vóór zich hebben; die moet men achter zich hebben! Als iemand dit verschijnsel vóór zich ziet, beteekent zulks, dat de *panē na bolon* die persoon opwacht en dat wil zeggen, dat hem spoedig een ongeluk zal overkomen. Want de *panē na bolon* zou de allerkwaadaardigste der booze geesten zijn, die den menschen ziekten en ander onheil berokkenen. Deze geest ziet er verschrikkelijk uit en doet heel veel kwaad. Het teeken van den *panē na bolon* is een flikkering, een weerlichten in de avonduren; telkens is het een oogenblik helder licht, ook als regen dreigt; het komt telkens even flikkeren! De plaats, waar dit verschijnsel wordt waargenomen, is niet steeds

¹¹¹) L. J. Warneck: Die Religion der Batak, 1909, blz. 80.

¹¹²) Jac. Woensdregt: Lijkbezorging bij de To Bada' in Midden-Celebes. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 86, 1930, blz. 576.

¹¹³) Dr. Alb. C. Kruyt: Banggaische Studiën. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, deel L XXII, afl. 1, 1932.

¹¹⁴) E. E. W. Gs. Schröder: Nias, 1917.

dezelfde. In de eerste drie maanden van het jaar ziet men het in het Oosten, daarna in het Zuiden, dan drie maanden in het Westen en ten slotte in het Noorden. De *panē na bolon* wisselt voortdurend van woning; wanneer hij verhuist, moet hij zijn nieuwe woning „inwijden” en daarvoor moet iemand gedood worden, b.v. een vrouw, die in de kraam ligt, of een ander individu. In zoo'n geval zegt men: „het is een inwijdingsoffer van den *panē na bolon!*” Daarom is men zoo uitermate angstig, wanneer zulk een verschijnsel wordt opgemerkt¹¹⁵).

Volgens de Javanen zou een lichtglans, vallende op de moskee, een sterfgeval in de *désā* voorspellen¹¹⁶).

Tenslotte zij nog vermeld, dat sommige stammen in Indië ook nog een betrekking veronderstellen tusschen aardbevingen en het optreden van ziekten. Zoo gelooven, naar ik vernam, de Niassers, dat aardbevingen niet zelden epidemieën tengevolge hebben. Deze lieden houden in het algemeen een aardbeving voor een zeer ongunstig teeken, een teeken van allerlei komende rampen. Daarom zullen de Niassers, na een aardbeving, allerlei plannen, die zij gemaakt hadden, voorloopig uitstellen.

Volgens de Gajo's van Sumatra voorspelt een in den voormiddag optredende aardbeving het uitbreken eener hevige epidemie¹¹⁷). De Soendaneezen beweren, dat een aardbeving niet slechts een belemmerenden invloed heeft op de ontwikkeling van het kind in de moederschoot, maar ook een abortus tengevolge kan hebben. Teneinde dit gevaar af te wenden laat de zwangere vrouw, dadelijk als zij de bewegingen van het kindje niet meer voelt, zich het geheele lichaam met koud water overgieten, zelfs al moet zulks in den nacht geschieden¹¹⁸).

Wanneer een aardbeving overdag in de maand *Rědjěb* optreedt, verwachten de Javanen daarvan veel ziekten. Er zullen dan talrijke sterfgevallen voorkomen. Ook een aardbeving in de maanden *Sělah* en *Běsar* achten de Javanen gevaarlijk en een voorteken van vele sterfgevallen¹¹⁹).

De Timoreezen zijn eveneens van oordeel, dat van een aardbeving ziekte en allerlei andere rampen het gevolg zijn. Zij plegen dan op den grond te slaan en te weeklagen, ten einde de *matabiang*, de booze geesten, welke uit het doodenland naar boven trachten te komen en den menschen kwaadgezind zijn, tegen te houden¹²⁰).

¹¹⁵) M. Joustra: Verschillende verbodsbepalingen, eertijds bij de Heidensche Bataks der Tobasche landen van kracht. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 73, afl. 3—4, 1917, blz. 330.

¹¹⁶) H. A. van Hien: De Javaansche Geestenwereld 1896, deel II, blz. 134.

¹¹⁷) J. Kremer: Atjeh, deel II, blz. 520.

¹¹⁸) H. S. d. P.: Een en ander over gebruiken bij den Soendanees. „Djawa”, 1ste jaargang, No. 1, 1921, blz. 14.

¹¹⁹) H. A. van Hien: De Javaansche Geestenwereld, 1896, blz. 139.

¹²⁰) A. Bastian: Indonesien oder die Inseln des Malayischen Archipel, 1885, II, blz. 3.

In Mollo vernam *Kruyt* van een wezen, dat de gedaante heeft van een buffel en dat *foti* is geheeten. Dit wezen zou de aarde dragen; als het zich beweegt, schudt de aarde. Bij het schudden laat dit monster een ziekte los, welke de menschen aantast¹²¹).

Volgens de voorstelling der Loinangs in Celebes rust de aarde op een waringin-boom; wanneer een buffel zich tegen dezen boom schuurt, schudt deze en daardoor ook de aarde, welke op hem rust. Bij een aardbeving roept men: „*tano madodo*”, d.w.z. „de aarde is stevig!” Men trekt dan planten uit den grond, de daarvan verkregen kruiden houdt men voor een uitstekend middel tegen malaria. Want het beven van de aarde wordt door deze lieden in verband gebracht met het beven van den malarialijder tijdens een koortsaanval¹²²).

In Tawaelia (West-Toradja-groep) meende men eveneens, dat een aardbeving onheil beteekent voor de bevolking. Om dit onheil af te weren moesten een witte buffel, een wit hoen en een hond worden geslacht. Evenzoo werd in de Poe'oemboto-groep (Oost-Toradja-groep) bij een langdurige aardbeving, evenzoo bij storm een hond gedood¹²³). —

Door de door mij aangehaalde voorbeelden is wel voldoende aangetoond, dat inderdaad ook de inlanders van den Indischen Archipel, gelijk zoo vele andere volken, overtuigd zijn van de bijzondere werking van bepaalde hemel- en natuurverschijnselen op den gezondheidstoestand, het lichamelijk welzijn van den mensch. Zulke opvattingen en voorstellingen komen niet alleen voor bij, in min of meer primitieve cultuur levende volken, bij de natuervolken, maar ook nog, gelijk wij opmerkten, in het volksgeloof van Europa. Uit den aard der zaak kunnen de verklaringen daarvan bij de verschillende volken min of meer verschillen, echter de grond-gedachte, het idee als zoodanig, is wel grootendeels gelijksoortig en heeft in den regel min of meer hetzelfde karakter. Men kan, naar het mij voorkomt, moeilijk aannemen, dat zulke, in wezen zoo opvallend overeenkomstige denkbeelden, die over vrijwel de geheele wereld worden geconstateerd, aan onderlinge ontleening moeten worden toegeschreven. Veeleer houd ik het voor waarschijnlijk, dat zij bij de volken spontaan zijn ontstaan en voortkomen uit een gelijksoortig „Völkergedanken”.

In den Indischen Archipel worden uit den aard der zaak deze natuurverschijnselen veelal met bovennatuurlijke, voor den mensch funeste machten in verband gebracht, d.w.z. in animistischen zin geduid.

¹²¹) Alb. C. Kruyt: De Timoreezen. Bijdragen tot Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 79, 1923, blz. 469.

¹²²) Alb. C. Kruyt: De To Loinang van den Oostarm van Celebes. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 86, 1930, blz. 389.

¹²³) Dr. Alb. C. Kruyt: Het Hondenoffer in Midden-Celebes. Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, afl. 3 en 4, deel LXXI, 1931, blz. 516.

BOEKBESPREKINGEN

Alette Schreiner: Anthropologische Lokaluntersuchungen in Norge. Hellemo (Tysfjordlappen), Oslo 1932.

De schrijfster dezer studie, die met haar echtgenoot, den anatoom-anthropoloog der Universiteit van Oslo, in verschillende gebieden van Skandinavië zeer belangrijke onderzoekingen heeft ingesteld, geeft in deze publicatie verslag der resultaten van haar anthropologisch onderzoek in Tysfjord, het Noordelijkste vastlandsgebied der provincie Nordland, gelegen in Noorwegen tusschen het groote Vestfjord en de Zweedsche grens. Dit gebied was omstreeks 1600 nog uitsluitend bewoond door een Lappenbevolking. Later vestigden zich aldaar ook Noren, die met de Lappenbevolking in nauwe relatie traden. Echter kreeg dit gebied in later tijd ook nog een nieuwen toevoer van Lappen-elementen uit het Oosten.

Voor onze kennis der Lappenbevolking, omtrent wier ras-samenstelling de meeningen der anthropologen in menig opzicht nog zeer uiteenloopen, is dit nauwkeurig onderzoek van Alette Schreiner uit den aard der zaak van groote beteekenis. Totaliter konden 114 volwassen mannen en 96 vrouwen, alsook een aantal kinderen worden onderzocht. Gemakkelijk was dit onderzoek geenszins, want vaak waren die menschen zeer moeilijk ertoe te krijgen, zich te ontkleeden, met name hadden zij bezwaar, hun zorgvuldig ingewikkelde voeten te ontblooten. Eenzelfde bezwaar ondervond ik indertijd bij Chineesche vrouwen, die ook slechts met grooten weerstand en tegenzin ertoe overgingen, mij hare kunstmatig vervormde voeten te toonen. Bij de Lappen scheen het echter minder een schaamtegevoel te zijn, dat daartoe aanleiding gaf, dan wel de opvatting, dat het zondig is, het lichaam te ontblooten. Bij een aantal lieden was daardoor het onderzoek aan den lijve ten eenenmale onmogelijk, anderen lieten zich daartoe eerst na langdurige overreding en door geschenken overhalen. Onderzocht werden de huidkleur, de kleur der oogen, kleur en vorm van het haar, de afmetingen van hoofd en romp en de onderlinge proportieverhoudingen. De huidkleur der Lappen bleek donkerder te zijn dan die der Noren; de knapen hadden meestal donkerder oogen dan de volwassen mannen, daarentegen de vrouwen donkerder oogen dan de jonge meisjes en de knapen. Echter werden bij deze bevolking naast donkere oogen ook wel blauwe waargenomen. Echt blauwe oogen werden bij de vrouwen, jonger dan 30 jaar, volstrekt niet geconstateerd. De jongens hadden donkerder oogen dan de meisjes. Het haar toonde bij beide geslachten een duidelijk nadonkeren op lateren leeftijd.

Men heeft ook bij die Lappen, evenals bij zoovele andere volken, een opmerkelijke toename der lichaamslengte bij de laatste generaties vastgesteld. Schrijfster meent deze toename der lichaamslengte niet eenvoudig aan kruising met andere bevolkingselementen te kunnen toeschrijven. Zij heeft den indruk gekregen, dat die toename vooral berust op een grootere lengte der onderste extremiteit, in het bijzonder van het onderbeen en meent zulks in verband te mogen brengen met een betere zuigelingenverpleging en een veranderde voeding. Vroeger toch leefden deze menschen in hoofdzaak van rendiervleesch, thans meer van zeevisch en meel-spijzen. Het schijnt echter, dat deze Lappen, wat romp- en extremiteiten-proporties betreft, niet veel verschillen van even lange Noren.

Mogelijk acht Schrijfster het, dat de korte onderste extremiteiten en vooral de zoo korte onderbeenen dezer Lappen niet alleen als een genotypisch, maar tevens als een phaenotypisch verschijnsel moeten worden geduid; misschien zou zulks eveneens gelden voor de relatieve lengte der bovenste extremiteit en voor de

